

Forord

Anonymitet har været den absolut mest udbredte skriveform i den antikke verden i en periode, hvor grænsen mellem mundtlighed og skriftlighed var flydende, hvor kun de færreste kunne læse, og hvor viden om bøgeres indhold for langt de fleste afhang af mundtlig formidling og ikke forudsatte kendskab til bøgerne selv.

Brugen af pseudonymitet, dvs. det at skrive under falsk navn, skal således ses i sammenhæng med anonymitet og kan ikke uden videre sammenlignes med en senere tids praksis, hvor forfattere almindeligvis udgiver skrifter under eget navn. Med de pseudepigrafiske skrifter i Det Gamle Testamente, fra Qumran og i Det Nye Testamente befinder vi os i en periode, hvor navngivne forfatterskaber og i det hele taget det at skrive under eget navn endnu var det ualmindelige.

Pseudonyme skrifter er rigt repræsenteret i både jødisk og græsk-romersk litteratur; de bibelske pseudepigrafer er således langt fra noget særsyn, og brugen af pseudonymitet i bibelske skrifter kan derfor ikke uden videre bedømmes end-sige afvises blot som svindel. I modsætning til senere praksis er de navne, som kendetegner den pseudepigrafiske bibellitteratur, ikke frit opfundne dæknavne, men derimod navne, som allerede har rod i skrifttraditionen, og som derfor kan tilføre nye tekster en autoritativ kvalitet med den i bestemte situationer nødvendige, legitimerende betydning.

Præcis som i vore dage har man også i antikken haft mange gode grunde til at skrive pseudonymt. Det kunne fx være en økonomisk salgfordel, et satirisk ønske om at smæde en modstander eller personlig ængstelse ved at stå offentligt frem med et kontroversielt synspunkt. Men det kunne også være et skole- eller traditionsbevidst udtryk for veneration over for en lærermester og et ærligt ønske om at stå ved sin afhængighed for at hævde og måske fremme en bestemt tankegang. Især dette sidste synes at være formålet med den pseudepigrafiske praksis i de bibelske skrifter. Der er tale om en bevidst udnyttelse af traditionelle autoritetsfigurer inden for en kontekst, hvor det fx drejer sig om at tydeliggøre en afhængighed af en bestemt lovlærer eller fortolker for måske at sikre en traditionsbevidst kontinuitet eller legitimere en bestemt fortolkningsposition i forhold til konkurrerende fortolkninger.

Når autoritet ikke kun afhænger af den karismatiske virkning af mundtlig formidling og personlig tilstedeværelse, kan skriftlighed i sig selv blive både traditionsbærende og legitimerende. Den autoritative betydning kan overføres fra den mundtlige tale til den skriftlige tale som litterært virkemiddel, og såvel anonyme som pseudonyme forfattere kan hente autoritativ bekræftelse for deres egne fortolkningsprojekter i litterære genrer som fx brevet og testamentet.

Så udbredt har brugen af pseudonymitet været, at man kan tale om pseudopigrafi som en egentlig litterær genre med sine egne karakteristiske virkemidler som fx små, anekdotiske træk og en personlig iscenesættelse, der udnytter traditionen om den store skikkelse, hvis navn nu genbruges. Uanset om det er en mytologisk figur eller en virkelig person, hvis autoritet man vil genbruge, har den faktiske forfatter bag det pseudonyme skrift åbenbart ønsket at gøre den fortidige autoritetsfigur aktuelt genkendelig for skriftets læsere. På den måde gøres autoritetsfiguren i det mindste skriftligt nærværende og, må man forestille sig, betydningen af hans legitimerende funktion så meget desto mere effektiv.

Valget af tema for dette bind af Forum for Bibelsk Eksegese har flere forudsætninger, men ligger først og fremmest i direkte forlængelse af to tværfaglige projekter, som medarbejdere ved Afdeling for Bibelsk Eksegese har været optaget af i løbet af de seneste år. Det ene var et forsknings- og formidlingsprojekt inden for teologi, jura, religionsvidenskab og litteraturvidenskab om fortolkningsvilkår og -problemer i arbejdet med autoritative tekster. Det blev gennemført i forbindelse med Københavns Universitets tværfakultære satsningsområde *Religion i det 21. århundrede* som en række seminarer og en afsluttende, offentlig temadag om ”Kanondannelse og fortolkningspolitik” i november 2006. Det andet har tilsvarende været tværfagligt om end i mindre målestok, nemlig i form af et seniorseminar i maj 2008. Emnet var pseudopigrafi, og i seminaret deltog foruden medarbejdere fra Afdeling for Bibelsk Eksegese også lektor, mag. art. Poul Behrendt, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, og diskussionen drejede sig bl.a. om forholdet mellem antikkens brug af pseudonymitet og den i nutiden stadigt mere udbredte selvbiografiske (roman)genrer, der blander fiktion med faktuel beskrivelse. Vi skylder Poul Behrendt tak for den inspiration, hvormed han har bidraget til bindets udformning.

I øvrigt placerer dette bind af Forum for Bibelsk Eksegese sig i forlængelse af især bind 12 fra 2002 *Lidelsens former og figurer* og bind 13 fra 2004 *Frelsens biografisering*. Med sin interesse for den litterære eksegese med alt, hvad dette indebærer for fokus på implicit forfatter, uanset hvad han kalder sig, og for synet på teksten som et selvberørende fortolkningsunivers, befolket af narrative figurer

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 16

Skriftbrug, autoritet og pseudopigrafi, red. Bodil Ejrnæs og Lone Fatum

ISBN 978-87-635-3637-0 (print) 978-87-635-4442-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2010 (ebook 2016)

www.mtp.dk

i en mere eller mindre udfoldet biografisk iscenesættelse, drejer det sig også i bind 16 om kontekstualitet. Det er et grundtræk ved den litteratur, der her behandles, at den benytter sig af fortidige fortolkningsfigurer af hensyn til ny, aktuell bekræftelse. Det indebærer for det første, at nutiden tilskrives betydning ved hjælp af fortiden, og for det andet, at fortiden må gen- og omskrives for at kunne opfylde sit aktuelle formål. Den fortidige figur eller den legitimerende skriftform må kontekstualiseres på ny for at kunne virke både traditionelt genkendelig og aktuelt vedkommende. Denne sammenhæng har vi ønsket at illustrere med valget af to Madonnabilleder, som med 100 års mellemrum anskueliggør den traditionsbevidste fortolknings vilkår: på den ene side skal kontinuiteten med fortiden bekræftes, og på den anden side skal traditionen ajourføres og kontekstualiseres på ny, hvis den skal kunne bevare sin autoritative betydning.

De første fire bidrag beskæftiger sig med Dødehavstekster og undersøger de strategier, forfatterne af disse tekster tager i anvendelse for at forlene dem med autoritet. I nogle af teksterne sker det gennem iscenesættelse af en autoritetsfigur, i andre ved henvisning til bibelske skrifter som tekster med autoritativ status. *Søren Holst* gennemgår den aramaiske Qumrantekst *Kæmpernes Bog*. Enok, der er en central figur i teksten, er her fremstillet i rollen som åbenbaringsmodtager og mediator mellem himmel og jord – en rolle som ligner den, Bibelens Moses har. Teksten repræsenterer således en Enok-tradition, som også kendes fra andre ekstra-bibelske tekster. I *Søren Holsts* fortolkning af Enokfiguren i *Kæmpernes Bog*, set i lyset af det samlede tekstkorpus fra Qumran, er han imidlertid ikke et alternativ til Moses, men snarere en nødvendig proto-Moses.

Jesper Høgenhaven undersøger Udvalg af Lovens Gerninger, et litterært dokument fundet i flere kopier i Qumran og formet som et brev. Både afsender og adressat er anonyme, og således henter teksten ikke umiddelbart sin autoritet fra en kendt autoritetsfigur. Snarere synes autoriteten at være forankret i brugen af brevgenren og ikke mindst i de hyppige henvisninger til de bibelske tekster som en skriftlig foreliggende autoritet.

Habakkukkommentaren er genstand for *Trine Bjørnung Hasselbalchs* undersøgelse. En central figur i denne Qumrantekst er Retfærdighedens Lærer, og artiklen viser, hvordan denne skikkelse konstrueres som autoritetsfigur; ved hjælp af implicite henvisninger og allusioner til Moses-traditioner og Esajas-traditioner

iscenesættes han både som den, der på Guds vegne skænker den nye pagt, og som den, der kan fortolke profetiernes inderste hemmeligheder.

Endelig beskæftiger *Bodil Ejrnæs* sig med Davidfiguren i Salmerullen fra hule 11, et af de vigtige bibelmanuskripter fra Qumran. I denne version af Salmernes Bog tegnes et portræt af David som forfatter, og han udstyres her med træk, som den bibelske David ikke besidder; bl.a. tildeles han rollen som vismand. Således overtrumfer Salmerullens David ikke alene Bibelens David, men også Salomo, og dermed repræsenterer Salmerullen en davidisk visdomstradition, som ikke kendes i Bibelen.

Derefter knytter *Finn Damgaard* med sit bidrag om Filons brug af Moses-figuren en forbindelse fra den gammeltestamentlige til den nytestamentlige fortolkningstradition. Med sin karakteristik af Moses som erindringsfigur i Filons *De Vita Mosis* viser han, hvor eksegetisk bevidst Filon genbruger Exodus-traditionen i overensstemmelse med sit aktuelle, kulturelle og politiske formål. Noget fastholdes som kollektiv erindring for den aktuelle selvforståelses skyld, andet overlades til kollektiv glemsel ved at blive fortiet eller modsagt, og Moses må biografiseres på ny for som erindringsfigur at kunne gøre fyldest som identitetsbekræftende autoritetsfigur for det jødiske minoritetssamfund i Alexandria.

Jesper Tang Nielsen afviser i sin behandling af Yndlingsdisciplen og Johannesevangeliet at lede efter Yndlingsdisciplen som historisk person og plæderer for, at hans betydning må søges inden for den johannæiske fortælling. Her personificerer han den tro, der ikke har nødt af at se for at tro, og er på den måde eksemplarisk for læsernes tro. Som Yndlingsdiscipel med et særligt intimt forhold til Jesus har han både en særlig autoritet og en særlig forståelse af den sandhed, der skal gives videre, og i denne rolle som litterær idealfigur er han sammenlignelig med yndlingsdisciple i apokryfe skrifter, fx Judas, Maria Magdalene og Jakob.

Kolossierbrevet behandles af *Geert Hallböck* som et pseudo-paulinsk brev, egentlig stilet til Laodikea længe efter Kolossæes ødelæggelse. Brevet ses som eksempel på strategisk pseudopigrafi i den forstand, at brugen af Paulus som autoritetsfigur er afgørende for brevets kristocentriske argumentation imod en filosofi, som ifølge brevet kompromitterer Kristus-troen med tilføjelsen af nye trosforestillinger og en ny fromhedspraksis. På flere punkter minder kolossierfilosofien om, hvad Paulus selv advarer imod i Galaterbrevet. I karakteristikken

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 16

Skriftbrug, autoritet og pseudopigrafi, red. Bodil Ejrnæs og Lone Fatum

ISBN 978-87-635-3637-0 (print) 978-87-635-4442-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2010 (ebook 2016)

www.mtp.dk

af den pseudonyme mentalitet sammenholdes apostolicitet og traditionsbevidsthed med det fromme bedrag som moralsk problem.

I det afsluttende bidrag beskæftiger *Lone Fatum* sig med autofiktion, narrativitet og ajourført genskrivning som redskaber for fortolkning. Efter en kort præsentation af de ægte Paulusbreves autofiktive jeg-forfatter som frelseshistorisk Kristus-figur karakteriseres den lukanske genskrivning af Paulus-figuren i Apostlenes Gerninger. Dernæst fokuseres på den socialmoraliske ajourføring af den pseudepigrafiske Paulus i Pastoralbrevene som afsæt for en diskussion af, hvad Paulus-fordoblingen indebærer for forståelsen af den post- og pseudepigrafiske Paulus-tradition og de fortolkningsbehov, som nødvendiggør gen-kontekstualisering og ny, retrospektiv legitimering.

Til slut ønsker vi at rette en stor tak til H.P. Hjerl Hansen Mindefondet for Dansk Palæstinaforskning for rundhåndet støtte, som har gjort det muligt at udsende dette bind i serien *Forum for Bibelsk Eksegese*.

Bodil Ejrnæs

Lone Fatum